

לזכר סבי רבי שלום נתן רענן זצ"ל

חיוב נתינת תרומה ומעשר לכהן וללוי בזה"ז

במסכת כתובות כד: איבעיא להו מהו להעלות מנשיאות כפים ליוחסין? ... רב חסדא ורבי אבינא חד אמר מעלין וחד אמר אין מעלין... דתניא גדולה חזקה שנא' (עזרא ב) "ומבני הכהנים... בקשו כתבם המתחישים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהונה ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש קדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים." אמר להם הרי אתם בחזקתכם במה הייתם אוכלים בגולה בקודשי גבול אף כאן בקודשי גבול. ושם להלן: מאי 'גדולה חזקה'? מעיקרא אכול בתרומה דרבנן השתא אכול בתרומה דאורייתא. ואבי"א השתא נמי בתרומה דרבנן אכול. גדולה חזקה דאע"ג דאיכא למיגזר משום תרומה דאורייתא לא גזרינן. משמע גם בלי כתב יחוס, "חזקת" כהונה יש, ומותר לאכול תרומה דאורייתא לתירוץ א' ותרומה דרבנן לאבי"א. ובהמשך הגמרא מנסים להוכיח מכמה ברייתות שמעלים מנשיאות כפים ליוחסין, והגמרא דוחה שמעלים מנשיאות כפים לתרומה דרבנן. ובהמשך כמה דוגמאות לחזקה – שקרא ראשון בבית כנסת וקרא אחריו לוי, ואם ידוע שהראשון כהן חזקה לשני שהוא לוי. הרמב"ם בהל' איסור"ב פ"כ הל"ב מבאר 'מיוחס' זה ע"פ שני עדים הוא כהן בן כהן בן כהן עד כהן ששימש על המזבח שאין ב"ד מניחין לעבוד על גבי מזבח אלא מיוחס, ובהל"ד פוסק שמעלין מתרומה ליוחסין. ובהל"א כתב כל הכהנים שבזמן הזה 'בחזקה' – הם כהנים ואין אוכלים אלא בקדשי הגבול והוא שתהיה תרומה של דבריהם אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אלא כהן מיוחס.

ובהל' י"ג כתב חלה בזהמ"ז וכן תרומה בזה"ז של דברי סופרים ולפיכך אוכלים אותה כהנים שבזמנינו שהן 'בחזקה'. ובהל' ט' – חזקה, שיהיה הכהן ככהני זה"ז ויאכל תרומה וחלה של דברי סופרים ובשאר קדשי גבול – מעלין מן השטרות, וע"פ עד אחד, ומנשיאות כפים ומקריאה בתורה ראשון.

ובהל' ג' – על פי עצמו אינו נאמן. וכן בהלכות תרומות פ"ו הל' ב' פוסק הרמב"ם שיותר לכהני חזקה לאכול בתרומה דרבנן. וכן פוסק השו"ע באה"ע ס' ג סע' ב שכל הדברים האלו, עד א', שטר שכתוב בו פלוני כהן, נשיאות כפים וקריאה בתורה ראשון, כולם סימן להיות כהן ככהני זה"ז, ובסע' א' כתב שע"פ עצמו אינו נאמן. הרמ"א מביא דברי הרמ"ך המובא בב"י שכן נאמן עפ"י עצמו שאין לנו תרומה דאורייתא, ומסיים הרמ"א שאין נוהגים תרומה בזה"ז וליכא למיחש מידי. ודבריו יתבררו ע"פ הב"י המביא דברי הרמ"ך ששואל למה אנחנו מעלין ע"פ עצמו, ומתירין אפשר שמנהגנו שאין לחוש כי תרומה בזה"ז דרבנן, ואעפ"כ דברי הרמב"ם עיקר. וגם הרה"מ מוסיף אין מביאין ראייה ממנהג בטעות ומ"מ אפשר לומר מפני שאין אנו נוהגין כלל בארצנו בתרומה לא חששו להאמינו בקריאת התורה ואעפ"כ אין ראוי

לעשות כן. ומסביר החלקת מחוקק מה שפסק הרמ"א זה רק במקום שאין תרומה דרבנן כח"ל אבל בא"י אסור עפ"י עצמו. והבית שמואל מסביר שהרמ"א לא חושש שיעלה ע"פ עצמו לקריאה לתורה ראשון ולנשיאת כפים כיון שאין לו בזה הנאה לא חוששים אבל שיעלה לתרומה מדרבנן בזה"ז בא"י לא מעלין ע"פ עצמו שחושדים בו, כיון שיש בו הנאה. [הבאר היטב מקשה איך מותר בחו"ל עפ"י עצמו הרי יעלה מקריאה בתורה ראשון לנשיאת כפים לקבל ה' סלעים דפדיון הבן, דבר שיש לו הנאה? ע' לקמן עוד על זה].

ביו"ד שלא ס"ק יט כתב השו"ע שמעשר ראשון נותנים ללוי והרמ"א מוסיף או לכהן (ע"פ קנס עזרא) וקודם לכן כתב על תרומה בזה"ז שהיא מעט וטמא שצריך לתתו לכהן אפ' אינו מיוחס רק שמוחזק, וכן כתוב בטור וב"י. והגר"א מסביר דברי הרמ"א לפי הרמב"ם והשו"ע שתרומה דרבנן ועפ"י הגמרא כתובות לעיל. [אבל לדיעות שזה דאורייתא כמו שמוכא בטור נותנין לכהן בגלל שתרומה בזה"ז נשרפת, והנאה של כלוי אינו אסור לזר אלא מדרבנן כמ"ש הר"ש פ' בתרא מ"ט וכן אין צריך מיוחס, אבל לתוס' (תוספתא פ"י) שהנאה של כלוי דאורייתא אסור לתת לכהן. ע' לקמן על זה בדבר החזו"א].

מכל האמור משמע שלכו"ע כהן בזמ"ז הוא כהן לקבל תרומה וכש"כ לוי לקבל מעשרות והנותן קיים מצות נתינה בזה"ז (ע' ספר המצוות לרמב"ם שורש יב ורמב"ן שם) בקשר לשאלת הבאר היטב שעולין בזה"ז ע"פ עצמו לה' סלעים, בפ"ת ס' ש"ה ס"ק יב מביא השאלת יעבץ שכהני חזקה בזה"ז אין מיוחסים ויש להם ה' סלעים פדיון בכור במתנה ע"מ להחזיר, אבל החת"ס יו"ד (ח"ב) ס' רצא בסוף התשובה מביא: ע' בשאלת יעבץ ומוסיף "ואינו נ"ל" – משמע שכיון שאין לנו אפשרות אחרת לקיים מצוות פדיון הבן מעמידין הדבר על הדין שכהן חזקה הוא כהן גמור, ורק מעלה עשו ביחוסין, ובסתמא לא מעלין מקבלת ה' סלעים בפדיון ליוחסין. ואולי אין לחוש שיעלה לכהונה ע"פ עצמו בשביל ה' סלעים שזה רק לפעמים רחוקות ונוהגים לחזר דווקא אחר כהנים עשירים רחמנים כמובא בחת"ס שם.

ב

חלת חו"ל מעיקר הדין מפריש שנים, אחד שורפה והשני אוכל כהן טמא, או מפריש אחד ונותן לכהן אפ' טמא מת שטבל לקריו או לכהן קטן שלא ראה קרי אבל היום שגם בא"י לא אוכלים חלה מפרישים בחו"ל רק אחד ושורפה. ומוסיף הרמ"א או מאכילה אם רוצה לכהן קטן או כהן שטבל. ומסביר הגר"א שנוהגים לשרוף במקום שאין כהן טבול או כהן קטן. וט"ז כתב בס' שכב ס"ק ה שכתב רש"ל ביש"ש שהיום לא נוהגים לתת לכהן אפ' קטן וכ"ש גדול שטבל לקריו שאין לו יחוס ואין אנו יודעים מי כהן אמיתי, ושכן כתב מהר"ו שלא נותנים חלת חו"ל לכהן דלא מחזיקין בזמ"ז בכהן ודאי. ובשו"ת במהרי"ו קצג כתוב על המנהג "והטעם נ"ל דחיישינן (בקטן) שמא יפררו ואתי לידי תקלה א: שמא משום דלא מחזיקנן בזה כהן ודאי". הש"ך כתב עוד טעם לפי שצריך לשמרה מזרים, ומעכו"ם, ופעמים נותנין בקערה מרק חם ועי"ז הקערה

אסורה לזר. וכן מביא היש"ש והמהר"ן, ומהרי"ל שכתב דרכי לדרוש ברבים שלא לתת לכהן קטן שלא יאמרו חלת חו"ל נאכלת לזרים (ולא מזכיר ענין יחוס כהן). הרמ"א באו"ח ס' תנ"ז מביא בהתחלה שאפשר לתת לכהן קטן אן גדול שטבל, כמו ביר"ד שכב, ומוסיף י"א שאין מאכילים מתלה בזה"ז לשום כהן - מהר"ן. והמג"א מביא טעם שאין מחזיקין אותו כהן בשם מהרי"ל, רש"ל וכו' ומביא שהמנהג לא לתת חלת חו"ל לכהן אבל ערב פסח כן נותנים מפני החלות המרובות ואם לא יאכלו לא יהו מחזיקים אותו לכהן. משמע שדין המרי"ן, מהרי"ל ורש"ל היא רק חומרא [והגר"א מקשה מסוגיא הקודמת שבתרומה דרבנן נאכלת לכהני חזקה]. והמשנה ברורה מביא שדעת הרמ"א כדעה ראשונה שמותר לכהנים לאכול חלת חו"ל בזה"ז. ומנהגנו כמו מג"א שהם אוכלים רק ערב פסח. ע' בכף החיים ס' תנ"ז ס"ק ע"ג הרבה דיעות כמהר"ן. ותכמת אדם בשערי צדק מביא שיש שנוהגים לתת ער"פ עפ"י הגר"א. ובערוה"ש בס' שכב דוחה המהרי"ל, המרי"ן, והרש"ל, המג"א, ט"ז וש"ך. נראה לי שנהגו לשורפה כיון שגם בא"י שורפין אחד וגם בחו"ל בזמן שאין כהן טבול, וגם בזמן שהפרישו שתי חלות אחד שרפו ע' ט"ז שכ"ב, וכיון שמפרישים רק מעט לכל היותר כזית ואין הנאה בזה לכהן אינו מקפיד. וכן לענין תרומה גדולה כמו שכתוב בשל"ה (שאביא בהמשך). וע' בנודע ביהודה שמחלק בדומה לכך בין חלה ותרומה"ג שלא נותנין לתרומת מעשר שכן חייבים לתת. עוד בענין יחוס כהן לענין שבויה תלוזה, גרושה, זונה ופדיון הבן עין פ"ת שכ"ב סק"ג.

בסיכום נאמר שיש שלא נוהגים לתת חלת חו"ל לכהנים, ואחד הטעמים שמובא במהר"ן שמא משום דלא מחזיקין בזה"ז כהן ודאי, וכן ברש"ל, וזה מובא ברמ"א, מג"א, ש"ך וט"ז. והביאו גם טעמים אחרים למנהג וחילקו בין חלה לתרומה ומעשר, וגם יש שנוהגים לתת חלת חו"ל לכהן בזה"ז.

ג

השל"ה¹ כותב שבא לארץ ישראל ומצא ששופכין תרומה במקום נסתר, ושאל על המנהג למה לא נותנין לכהן שיכול להנות משרפתה, וענו לו שזה דבר מעט שאינו מקפיד עליו ומוטב שיאבד ולא יבא לתקלה ומכשול. ואמר השל"ה כן בתרומה גדולה אבל בתרומת מעשר שיש לו שיעור, אחוז אחד, והוא כמות, צריך לתתו לכהן. וכן בנוב"ת מחלק בין חלה ותרומה"ג ששיעורן כל שהוא ולא מקפיד הכהן לתרומת מעשר שצריך לתת לכהן.

בתשובות רבינו בצלאל אשכנזי² כותב שמי שלא נותן לכהן בזה"ז תרומה הוי גזול גמור. אפילו לו היינו אומרים שאינו חייב לתת לו עד שיביא ראיה מ"מ יהא מונח עד

1. של"ה שער האותיות מובא בציץ אליעזר ח"ב ס"י ענף ב.

2. ח"ב ס"ב.

שיבא אליהו כדין ממון המוטל בספק. ובהמריט"צ³ כתב דמה שמורגל בפי ההמון שאומרים לכהן הבא ראייה שאתה כהן וטול וכן ללוי, זה טעות, שהכהן והלוי בחזקתן הן עומדין. וכן בשיירי כנסת הגדולה⁴. וכן משמע בספר חרדים⁵ וכן בעשר תעשר⁶ וכן הרב טוקצינסקי בספר ארץ ישראל⁷ וכן משמע בהר צבי זרעים⁸ וכן משמע בציץ אליעזר, וכן פוסק הרב קוק במשפט כהן¹⁰ ובסדר תרומות ומעשרות¹¹.

ד

החזו"א בהל' שביעית ס"ה אות ד שואל למה לא נותנין חלת חו"ל לכהן טבול או קטן לדעת מהרי"ל, ש"ך ומג"א שאין כהן ודאי בזה"ו הרי בכתובות מובא שעולין מנשיאת כפים לתרומה דרבנן, וכן פסק הרמב"ם הל' י"ב (כמובא למעלה). ומתריך כיון שבזה"ו (לפי הרמ"א) כהן עולה לנשיאת כפים עפ"י עצמו ולא עולה לתרומה דרבנן עפ"י עצמו כי יש לו רווח בדבר, ודילמא עלה מכבר בגולה עפ"י עצמו, ולכן נמנעו מלהאכיל לכהן חלת חו"ל. אבל זה חשש רחוק כי לא היה להם רווח בגולה לעלות עפ"י עצמן, ולכן אם נמנע מהם מלעלות מעכשיו ולהלן לנ"כ וקריאה בתורה ראשון יוכלו לעלות מנ"כ. ומעיקר הדין הכהנים בחזקתן... ולא מצינו בפוסקים מנהג שאין נותנין תרומה בזה"ו לכהן להסיקה, ונדחקו הראשונים לפרש את המהרי"ל לא מטעם שאין כהן ודאי אלא מטעמים אחרים, משמע דלא ס"ל הא דמהרי"ל אלא כהני זמננו מותרין בתרומת חו"ל וצ"ע. ושם באות יב שואל אם יש לתת תרומה לכהן לפי המהרי"ל מאחר שעלו עד עכשיו עפ"י עצמן ואין עולין לתרומה ע"פ עצמן? וכדומה שכן נוהגין שכל אחד שורף תרומתו וחלתו בא"י ואינו נותנין לכהן, ומטעם זה אפשר שאין חייבים ליתן מע"ר ללוי כיון שהלויים עולין לתורה עפ"י עצמן... ומיהו כיון שמעיקר הדין אין לחוש למי שמוחזק אצלנו לוי או כהן, ונהי שמשום מעלה גדרו חכמים בדבר... אבל האידנא שאין לוי מיוחס ראוי ליתנו, אבל י"ל אם יתנו יתרכו העולין עפ"י עצמן בשקר... ואע"ג שנותנין פדיון הבן לכהן... אפשר משום שאין זה רווח שנוהגין שהכהן מתזיר וכל אחד יהיב לכהן שבטות בו שיתזירנו" החזו"א מביא את הרש"ל ביש"ש דוחה אותו, שמברכים על נשיאת כפים ופדיון הבן "אלא נראה דמה"ת הן בחזקתן לכל דבר" ואפשר שלא נותנין לכהן כי להסקה אין בה הנאה. ועוד

3. ח"א ס"י פ"ה.
4. סי' שלי"א ס"ק כ"ז.
5. מצוות התלויות בארץ סי' נ"ה וסי' נ"ז מובא בעולת ראייה א'.
6. לרבי יוסף צבי הלוי, הלכה מ"ד.
7. עמ' קלג.
8. ס"י מ"ד, וכרם ציון א' וכרם ציון השלם אוצר התרומות ח"ב הלכות פסוקות פ' י"ז גאון צבי.
9. מובא לעיל. ח"ד סי' י' ענף ב' וכן בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' קמ"ט אות 1 ואגרא לישרים להרב צימרמן ע"ט"ז.
10. עיין ס"י ל"ו.
11. מובא בעולת ראייה א' עמ' ש"ג, וכן נדפס מחדש על ידי ועיין אורות עמ' נ"ז.

מוסיף שי"ל שלפי הדעה שהנאת כלוי אסורה לזר מה"ת, ער"ש תרומות פי"א, ואי תרומה בזה"ז דארייתא צריך כהן מיוחד ואין לנו, אסור היה לתת לכהן תרומה, אע"פ שאפשר להקל בזה, אין צורך לחפש אחר מצוות נתינה כיון שיש בזה נדנוד עבירה. נראה שהחזו"א חיפש טעם שיש כאלו שנהגו שלא לתת לכהן בזה"ז תרומה וחלת חו"ל, ואינו מטעם יתום אלא מטעמים אחרים, ולתת לכהן ולוי בזה"ז יש חשש שישקרו ויאמרו שהם כהנים. אבל ברור שמי שנאמן ומוחזק לכהן או לוי אין היתר לא לתת תרו"מ בזה"ז. והבאתי כל דברי החזו"א באריכות כיון שראיתי אלו שכתבו בשמו אחרת ובטלו מצוות נתינה בזה"ז על פי¹² שכאילו אין לנו חזקת כהנים ולויים היום.

בספר הלכות תרומות ומעשרות¹³ מסיים אחרי דברי החזו"א ומכל מקום הירא דבר ה' וחרד על דבריו יזהר לקיים מצוות נתינה ללוי ולעני כמאמרה ולא יחפש אמתלאות וצדדי היתר לפטור עצמו, ויאמין בה' ובעבדיו הנביאים ככתוב במלאכי ג' הביאו את כל המעשר אל בית וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, וכן אמרו חז"ל תענית ט עשר בשביל שתתעשר¹⁴.

12. הרב קלמן כהנא במצות הארץ, הארץ ומצוותיה לרב גולדברג, כרם ציון אוצר התרומות ב' בשמו ולא להלכה, ועיין בהערה הבאה.

13. לרבי חנוך זונדל גרוסברג פ"א בית האוצר (ל).

14. לא הבאתי צדדים אחרים בחיוב נתינה כמו המפריש ע"מ לא לתת לכהן וללוי שיש אומרים שאינה הפרשה. (עיין הר צבי זרעים סי' מ"ד וציץ אליעזר המובא לעיל) וכן איסור כל תאחר (תורת הארץ סי' ג) וכן ביטול מצוות וידוי וביעור וכן מי שאינו יודע מחיוב נתינה אין הפרשתו כלום. (מנחת שלמה סי' ס"ב אות י').